

Aksoy, Hasan, "6. Yüzyıl Bizans-Sasani Savaşlarına Alan ve Hun Savaşçılarının Katılımı: Lazika Savaşı (541-562) Örneği", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10/21, ss.39-49.
DOI: 10.31765/karen.1419677

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.

This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

* Araştırma Makalesi / *Research Article*

** Dr.,

✉ hasanaksoy@selcuk.edu.tr

ORCID : 0000-0003-3161-5895

Anahtar Kelimeler: Bizans, Sasani, Alan, Hun, Kafkasya, Lazika Savaşı

Keywords: Byzantium, Sassanid, Alan, Hun, Caucasus, Lazic War

6. YÜZYIL BİZANS-SASANI SAVAŞLARINA ALAN VE HUN SAVAŞÇILARININ KATILIMI: LAZİKA SAVAŞI (541-562) ÖRNEĞİ*

Hasan AKSOY**

Öz: Geç Antik Çağ'da Kafkasya coğrafyası, Bizans ve Sasani imparatorluklarının arasında bir savaş alanına dönüşmüştür. 6. yy'da iki büyük imparatorluk arasındaki gerginlik, iç sorunlarını aşmalarının ardından dışa yönelik politikalar izlemeleriyle birlikte zirveye ulaşmıştır. Bizanslılar ve Sasaniler, Kafkas bölgesel güçleri üzerinde hâkimiyet kurmak istemişlerdir. Bu istekleri, 21 yıl sürecek olan Lazika Savaşı'na (541-562) neden olmuştur. Lazika Savaşı siyasi, askeri, diplomatik ve sosyal açıdan araştırılması gereken bir konudur. Kafkasya coğrafyasındaki sosyo-politik koşullar ve diğer faktörler doğrultusunda, dinamik yapıdaki savaşçı karakterleriyle ön plana çıkan Alan ve Hun savaşçıları, iki imparatorluk ordusu içerisinde aktif olarak mücadeleye katılmışlardır. Bu çalışmada, Alan ve Hun savaşçılarının özelliklerine değinerek Lazika Savaşı'nda nasıl bir rol oynadıkları, Bizans ve Sasani'nin bölgedeki yerel güçlerle ittifak kurma çabaları, Alan ve Hun savaşçılarının Bizans ve Sasani askeri sistemlerinde nasıl izler bıraktıkları kaynaklar doğrultusunda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

PARTICIPATION OF ALAN AND HUN WARRIORS IN THE 6TH CENTURY BYZANTINE-SASSANIAN WARS: THE LAZIC WAR (541-562)

Abstract: In the Late Antique period, the Caucasus region became a battleground between the Byzantine and Sassanian empires. In the 6th century, the tension between the two great empires reached its peak as they overcame their internal problems and pursued outward-oriented policies. The Byzantines and Sassanids wanted to dominate the Caucasian regional powers. These aspirations led to the Lazic War (541-562), which lasted for 21 years. The Lazic War is a subject that needs to be researched from political, military, diplomatic and social perspectives. In line with the socio-political conditions in the Caucasus geography and other factors, the Alan and Hun warriors, stood out with their dynamic warrior character, actively participated in the struggle within the armies of the two empires. In this study, the characteristics of the Alan and Hun warriors, the role they played in the Lazic War, Byzantine and Sassanid efforts to form alliances with local forces in the region and the traces left by the Alan and Hun warriors in the Byzantine and Sassanid military systems have been evaluated in line with the sources.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.01.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.06.2024

Giriş

Geç Antik Çağ'ın önemli savaşlarından biri olan Lazika Savaşı, Lazika Krallığı olarak adlandırılan bölgede, günümüzdeki Gürcistan topraklarında yapılmıştır. Lazika, Kafkasya'nın geçitlerini kontrol eden ve Karadeniz'in kıyısına doğrudan erişim sağlayan stratejik bir sınır bölgesidir.¹ Bizans'a 522 yılından beri tâbi olan Lazika Krallığı, 541 yılından sonra Bizans ve Sasani arasında uzun sürecek olan savaşla sarsılmıştır. Bu savaş, savunması güçlü bölgeleri güvence altına alma gerekliliği ve diğer yandan yerel Lazilerle² olumlu diplomatik ilişkileri sürdürme zorunluluğu çerçevesinde ilerleyen bir mevzilenme savaşıdır. Her iki imparatorluk, savaşta kendi topraklarında yaşayan nüfustan faydalanmaya çalışmıştır. Bu nüfus içinde paralı asker olarak görev yapan Alanlar ve Hunlar bulunmaktadır. Lazika Savaşı'na katılan Alan ve Hun savaşçıları, 6. yy I. Justinianus'un (527-565) savaşları tarihinde önemli bir yere sahiptir.³

Şekil 1. Lazika Bölgesi⁴

532 yılında I. Justinianus'un diplomatları Sasanilerle bir barış anlaşması yapılmasını sağlamışlardır. Sasani İmparatoru I. Hüsrev (531-579), Lazika ve Ermenistan'daki kaleleri Bizanslılara iade ederken I. Justinianus'un başlıca imtiyazı Sasanilere tek seferlik 11.000 poundluk altın ödemesi olmuştur.⁵ I. Hüsrev, ödemenin Kafkasya geçitlerinin savunma masraflarını karşılamak için harcanacağına altını çizmiştir.⁶ Bu geçitler, Güney Kafkasya'yı istilacı toplulukların saldırılarından korumak için önemlidir, ancak bazen konargöçerlerden paralı veya

¹ Guria ve Acara illerinde bulunan dokuz kale kalıntısı, Lazika sınır savunma sistemini göstermektedir. Bu kalelerin varlığı, stratejik açıdan Karadeniz'e çıkan yolları kontrol etme amacını taşımaktadır. Bu tür koruma kaleleri olmadığı takdirde Karadeniz'in güneyindeki sahil şehirleri, modern Trabzon gibi Lazika üzerinden gelebilecek saldırılara karşı savunmasız kalacaktır (E. E. Intagliata-D. Naskidashvili, 2017: 15).

² Laziler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Braund, 1994: 278-280; Zehiroğlu, 2000: 73-76.

³ Evans, 1996; Prokopios, 2014.

⁴ Harita, https://tr.wikipedia.org/wiki/Lazika_Sava%C5%9F%C4%B1 (12.06.2024) sayfasından alınmıştır.

⁵ Greatrex, 2005: 488.

⁶ Greatrex-Lieu, 2007: 96.

müttefik savaşçıları getirmek için de kullanılmıştır. 532 yılında imzalanan Ebedi Barış'tan⁷ kısa bir süre sonra I. Justinianus, barışın kendisine verdiği fırsatı değerlendirmek için Afrika'daki Vandallara ve İtalya'daki Ostrogotlara karşı koymak adına doğuyu savunan güçlerinin çoğunu geri çekmiştir. Böylece önce Kuzey Afrika'da sonra da İtalya'da hâkimiyeti tekrar sağlamayı hedeflemiştir.⁸

Sasani imparatorlarından I. Kubâd (498-531) ve I. Hüsrev'in yaptıkları askeri reformlar, Sasani ordusunu kalabalık ve üstün bir askeri güce dönüştürmüştür. J. Howard-Johnston'a göre, 6. yy'da Sasaniler rakiplerine göre hem ağır süvari hem de ağır piyade konusunda bir üstünlüğe sahip olmuşlardır.⁹ Lazika'da Bizanslılarla savaşmak zorunda kalan Sasaniler, esas üstünlüklerinin ağır ve hafif süvarilerde olduğu durumlarda bile dağlık ve ormanlık arazideki müstahkem yerlere yapılacak saldırılarda donanımlı ve eğitilmiş piyade arayışına girişmişlerdir.¹⁰ Bu yüzyıl içerisinde Bizanslılar, ordusundaki eksiklikleri aşmaya çalışmışlar, saldırı ve savunma savaşları için daha ağır birlikler oluşturmuşlardır.

Lazika'da Bizans mevzileri güçlendirilmiş ve tüm stratejik kaleler kontrol altına alınmıştır. Ticareti tekelleştirmek için Bizans tarafından yeni bir kale olan Petra Kalesi¹¹ inşa edilmiştir. Prokopios'a göre, Bizans'ın ekonomi politikası, bölge halkını Bizans'a karşı isyan etmeye ve Sasanilerden yardım istemeye teşvik etmiştir.¹² Yardım çağrısına olumlu karşılık veren I. Hüsrev, Lazika elçileri tarafından kolayca ikna edilmiş, Sasanilerin Lazika'da elde edebilecekleri tüm faydalar anlatılmıştır.¹³ Lazika elçileri, Lazika'da Kafkas geçitlerine hâkim olmanın öneminden bahsetmişler, Bizans topraklarının sınırındaki güçler tarafından her yıl yağmalanmasının Sasani kontrolü altında olacağını belirtmişlerdir.¹⁴ Zaten Sasaniler, Kafkaslarda iki ana geçit olan Daryal ve Derbent kapılarını kontrol altında tutmuşlardır, fakat askeri amaçlar için Lazika geçitlerine de ihtiyaç duydukları anlaşılmaktadır.

I. Hüsrev, Laziler tarafından sunulan fırsatı kullanmaya karar vermiştir. Amacını İberya'daki Hun tehdidini ortadan kaldırmak gibi gösterip ordusunu toplamış¹⁵ ve Lazilerin yardımıyla Lazika'ya askeri harekât başlatmıştır. 541 yılında Sasaniler Petra'yı kuşatıp ele geçirmişlerdir. Petra Kuşatması, 21 yıl sürecek olan Lazika Savaşı'nın (541-562) ilk önemli karşılaşmasıdır. Çok geçmeden Lazika Kralı II. Gubazes, Sasani yönetiminin Bizans politikasından daha kötü olduğunu anlamış¹⁶ ve Sasanilere karşı olan ittifaklarını Bizans'la yenilemişlerdir. İttifak sonrası Bizans ve Lazika güçleri, Lazika'da kaybedilen mevzileri yavaş yavaş geri kazanmışlar,

⁷ Ebedi Barış "*The Eternal Peace*", İberya Savaşı'ndan (527-531) sonra 532'de Bizans ve Sasani imparatorlukları arasında imzalanmıştır.

⁸ Greatrex, 2005: 488.

⁹ Howard-Johnston, 2012: 112; Cihan, 2015: 92-93.

¹⁰ Khoperia, 2022: 167.

¹¹ Petra, Karadeniz'in doğu kıyısında bulunan Gürcistan'ın batısındaki Lazika'da müstahkem bir şehirdir. Prokopios'un Petra olarak bahsettiği şehir muhtemelen Tsikhisdziri şehridir. Kazı araştırmaları yürütülen bu şehir, iki tepe üzerine kurulmuş surlarla çevrili kaleyi barındırmaktadır. Araştırmalara göre, kale bir kilise, bir hamam, bir depo ve sarnıçları içermektedir (E. E. Intagliata-D. Naskidashvili, 2017: 15).

¹² Bizans açısından bakıldığında ithalat-ihracat tekeli, bölgenin savunma maliyetinin karşılanması ve barış ortamının sürdürülmesi noktasında adil bir yöntem olarak düşünülmektedir (Evans, 1996: 108).

¹³ Prokopios ve Agathias'a göre, Lazika Krallığı'ndan gelen elçiler, I. Hüsrev'e Karadeniz'de bir donanma kuvveti kurmasına müsaade edeceklerini böylece Bizans sarayına ayak basmalarında engelin kalmayacağını iletilmişlerdir. Bu teklifi kabul eden I. Hüsrev, gemi inşası için uygun büyük miktarda keresteyi Lazika'ya göndermiştir. Ancak Sasanilerin bu eylemi başarılı olmamıştır. Lazika'ya taşınan keresteler yıldırım çarpması sonucu yanmıştır (Prokopios, 2014: 395). I. Hüsrev'in Karadeniz'de Sasani donanma filosu kurma isteği konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Dmitriev, 2017: 727-737.

¹⁴ Prokopios, 2014: 106.

¹⁵ Evans, 1996: 158.

¹⁶ Prokopios'a göre, I. Hüsrev, II. Gubazes'i mümkün olduğunda gizlice ortadan kaldırmak için 300 yetenekli savaşçısını ve sadık komutanı Phabrizos'u görevlendirmiştir (Prokopios, 2014: 137).

550 yılında Hippis Nehri¹⁷ Savaşı'nda Sasanileri mağlup etmişler ve bir yıl sonra Petra'yı ele geçirip yakmışlardır.¹⁸

Petra Kuşatması, Lazika Savaşı'nın en önemli askeri harekâtıdır. P. Heather'in belirttiği gibi Petra'nın düşüşünden sonra Sasaniler, Kafkasya'da küçük taktiksel kazanımlardan fazlasını elde edememişlerdir. Bu nedenle I. Justinianus önemli kuvvetlerini İtalya'ya geri gönderme konusunda kendisini emin hissetmiştir.¹⁹ Ancak I. Hüsrev, yenilgiyi henüz kabul etmemiş ve mücadelenin odağını Lazika Krallığı'nın doğu kısmına kaydırmıştır.²⁰ Mermeroos ve Nachoragan komutasındaki Sasani ordusu, burada bir kademe başarı elde etmiştir. Bu başarı neticesinde Bizans ve Lazika komutanları arasında tartışmalar ortaya çıkmış, Lazika Kralı II. Gubazes'in ölümüyle kargaşa sona ermiş ve Laziler, Bizans'a sadık kalmaya devam etmişlerdir.²¹

II. Gubazes'in ölümünden sonra küçük kardeşi II. Tzath, Lazika Krallığı'nın başına geçmiştir. 556 yılında Bizans-Lazika güçleri, Sasani ordusunu Phasis'te²² geri püskürtmeyi başarmıştır. Bizanslılar, Lazika'nın kuzeybatı kesiminde yaşayan Misimianların isyanını da bastırmıştır. Bu olay, Lazika Savaşı'nın son evrelerinden biridir. Kısa bir süre sonra Sasaniler ve Bizanslılar arasında bir barış anlaşması imzalanmıştır. 562'de imzalanan "50 Yıllık Barış Anlaşması" ile birlikte savaş sona ermiştir. Anlaşmayla birlikte Sasaniler, Bizans'tan parasal katkı almayı sağlamış, fakat Lazika Bizans etkisi altında kalmaya devam etmiştir. Svaneti'nin²³ durumunun belirsizliğini korumuş olması yeni bir anlaşmazlık kaynağı haline gelmiştir.²⁴

1. Alan Savaşçıları

Romalılar, Alanlarla²⁵ 1. yy'da karşılaşmıştır; Romalı coğrafyacı Pomponius Mela, Alanlar hakkında giysi ve silah bakımından Partlara çok yakın olduklarını, iklim ne kadar sert olursa mizaçlarının o derece kabalaştığını, kentsel yerleşim yerlerinden yoksun konargöçer bir hayat tarzına sahip olduklarını, çadırlarda yaşadıklarını ve mallarını-servetlerini yanlarında taşıdıklarını belirtmektedir. Pomponius Mela, onları savaşçı ve hâkimiyet altına alınamayan özgür vahşiler olarak tanımlamaktadır.²⁶ Bir diğer 1. yy Roma tarihçisi Lucius Annaeus Seneca, Alanları vahşi olarak betimlerken 2. yy başlarında Dionysius Periegetes, gaddar ve kavgacı olarak tanımlamıştır.²⁷ Aradan yaklaşık 250 yıl geçtikten sonra bile kaynaklarda savaşçı özellikleriyle öne çıkmayı başarmışlardır. Bu noktada 4. yy'da benzer duyguları tekrarlayan Ammianus Marcellinus, Alanların her açıdan Hunlara benzediklerini ancak yaşam tarzları ve alışkanlıkları bakımından daha az vahşi olduklarını belirtmektedir. Alanların şiddet yanlısı, cesur ve zorlu

¹⁷ Gürcistan'da bulunan Tskhenistskali Nehri'dir.

¹⁸ Bury, 2015: 441-446. Sasanilere göre, dönemin siyasi ve stratejik ortamında Petra'yı güvenli tutmanın maliyeti çok yüksektir. Buranın güvenli kalabilmesi adına Sasaniler tarafından yılda iki sefer düzenlenmiştir (Heather, 2018: 229).

¹⁹ Heather, 2018: 265.

²⁰ P. Heather'a göre, Petra Kuşatması için yardıma giden Lazika komutanı, Lazika'ya bağlı iki uydu bölge olan Svaneti ve Scymnia'ya zamanında varamayacağını anlamış ve harekâtın yönünü değiştirmiştir. Böylece Sasaniler, Svaneti ve Scymnia şehirlerini işgal ederek hâkimiyetleri altına almışlardır (Heather, 2018: 232).

²¹ Khoperia, 2021: 109-110: Laziler, krallarını öldüren katillerin yargılanmasını Bizans'tan talep etmişlerdir.

²² Gürcistan'daki Poti şehridir.

²³ Günümüz Gürcistan topraklarının kuzeybatısında bulunan tarihi bir bölgedir.

²⁴ Khoperia, 2021: 110.

²⁵ İlk Sarmatlar, genellikle arkeolojik çalışmalar kapsamında Prokhorovka Kültürü olarak tanımlanmaktadır. Bu kültür, MÖ 4. ve 3. yy'lardan güney Urallardan Aşağı İdil bölgesine ve ardından Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara taşınmıştır. Bu hareket sırasında Sarmatların genişleyerek birkaç gruba bölündüğü görülmektedir: Alanlar, Aorslar, Roxolanlar ve Laziler (Cunliffe, 2001: 402). Ammianus Marcellinus'a göre, 4. yy'da Alanlar geniş bir bölgede birbirinden ayrılmış şekilde yaşamış fakat zamanla bir isim altında birleşmişlerdir. Gelenekleri, zorlu yaşam tarzları ve silahlarındaki benzerlikten dolayı hepsine Alanlar (Halani) adı verilmiştir. Her ne kadar V. I. Abaev, Alanların Pers dilini konuştuklarında belirtse de farklı halkları tanımlayan ve Pers diline hâkim olan Ammianus Marcellinus, Alan dili hakkında bilgi vermemiştir. Hâlbuki Alanlar Pers dilini konuşuyor olsaydı bunu eserinde mutlaka belirtmesi gerekirdi. Sadece Karadeniz'deki Alanların farklı bir dil konuştuklarından bahsetmiştir (Ammianus Marcellinus, XXII-8: 31).

²⁶ Romer, 1998: 110.

²⁷ Gabuyev, 1999: 67.

savaşçılar olduğunu belirten Marcellinus, onların askeri geleneklerine değinerek düşmanlarının kafalarını kopardıklarını, derilerini soyup savaş atlarında süs olarak kullandıklarını eserinde anlatmaktadır. Alanların, savaş esnasındaki hünerleri saldırgan karakterli olmalarından değil, askeri yeteneklerinden kaynaklanmıştır. Roma İmparatorluğu'nda yüksek makamlarda bulunmuş olan Yunan tarihçi Lucius Flavius Arrianus (87-175), Alanların askeri sanatından o kadar etkilenmiştir ki onları Roma ordusuna dâhil etmek istemiştir. Bu hayranlığın bir diğer örneği olarak İmparator Flavius Gratianus (374-383), Alanların askeri yeteneğine bir övgü olarak onlara özgü olan savaş kıyafetlerini kullanmıştır.²⁸

Geç Antik Çağ ve Ortaçağ döneminin büyük göçlerinde yer alan Alanlar, paralı savaşçılar olarak tanınmışlar, birçok krallığın ve imparatorluğun ordusunda hizmet etmişlerdir. 4. yy'ın sonunda Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Alanlar, Hunların müttefiki olarak hareket etmişler ve batıya doğru ilerlemişlerdir.²⁹ 4. yy Yunan coğrafyacı Herakleialı Marcian'a göre, Alan Dağı'ndan kaynağını alan Rudon Nehri çevresinde Alan-Sarmatların yaşadığı geniş bir alan mevcuttur. Bu topraklardan Borisfen Nehri'nin kaynakları geçmektedir. Alanların yaşadığı bölgenin sınırında Avrupa Hunları bulunmaktadır.³⁰ Borisfen'in Özi Nehri olduğu, Rudon'un ise Baltık Denizi'ne dökülen Dvina Nehri olduğu bilinmektedir.³¹ Hunların Karadeniz'in kuzeyinde ortaya çıkışıyla ilgili olaylardan önce Alanları anlatan Marcellinus, onların boylara bölündüklerini ve zamanla "Alan" adı altında birleştiklerini belirtmektedir.³² 5. yy'da bazı Alan boyları Avrupa'nın içlerine kadar ulaşmış, bazıları da Vandallarla güçlerini birleştirerek Kuzey Afrika'da hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır.³³ Bir kısım Alan boyları ise 4. yy sonlarında Hun saldırıları sırasında Kuzey Kafkasya'da kalıp dağlık bölgelere çekilmişlerdir. Kafkas Alanları, Kuban Nehri'nin kaynağından ve onun kolundan batıda Zelenchuk'a doğuda Daryal vadisine kadar uzanan Kafkas ovalarının bir kısmına ve dağ silsilesinin eteklerine yerleşmişlerdir.³⁴ Alanlar, Kafkasya'da coğrafi olarak kilit bir konuma sahip oldukları için siyasi grup halinde birleştikleri dönemden itibaren büyük güçlerin çıkar çatışmalarının içine çekilmişlerdir.³⁵

İmparator I. Justinianus döneminin bilginlerinden olan Kayseryalı Prokopios, Alanların Kafkas içlerinden Derbent (Hazar) Geçidi'ne kadar uzanan bölgeye hâkim olduklarını, bunların çoğunlukla Sasanilerle ittifak kurduklarını ve Bizanslılara karşı mücadelelerde bulduklarını belirtmektedir. Yazılı, arkeolojik ve ikonografik kaynaklar, I. Hüsrev'in imparatorluğu sırasında Sasani ordusunda Alan tümenlerinin mevcut olduğunu, hafif süvari ve zırhlı kuşatıcı birlik olarak görev yaptıklarını göstermektedir.³⁶

²⁸ Dubrovskaya, 2011: 69-70.

²⁹ Ammianus Marcellinus, XXXI-3:1.

³⁰ *Drevnosti yuzhnoj Rossii*, 1899: 39.

³¹ Kazanskii-Mastykova, 2003: 22-23.

³² Ammianus Marcellinus, XXXI-1: 13: "Alanlar yavaş yavaş sayısız zaferler kazanarak komşu boylara boyun eğdirdiler ve Perslerin yaptıkları gibi üzerlerine adlarını yaydılar..."

³³ Alemany, 2000. Alanların, Anglo-Sakson olduklarına dair görüşler mevcuttur. Flavius Honorius (384-423) döneminde Romalılar, Alanları Got topluluğundan görmüşlerdir: "Vandali, Maeotidis paludis accolae, fame pressi, ad Germanos, quos hodie Francos nominant, et flumen Rhenum se receperunt, tractis in societatem Alanis, natione Gothica. Inde Godigiseli ductu in ea parte Hispaniae, quae oram habet imperii Romani primam ab oceano, sedes fixerunt." (Ioanne Gotthilf Strittero, 1872: 336). Prokopios'a göre, Azak Denizi civarında yaşayan Vandallar, açlık ve kıtlık şartlarından dolayı Gotik bir halk olan Alanları da kendisine katarak Franklar olarak adlandırılan Almanların ülkesine Ren Nehri'ne göç etmişlerdir (Prokopios, 2014: 148-149). Birçok Batılı tarihçi, Alanların Got topluluğuna ait olduğunu savunmaktadır (Davies, 2011: 249). Fakat A. Kaldellis editörlüğünde hazırlanan "Wars of Justinian" adlı eserde Alanların Gotik bir halk olmadığı, İran dilini konuştukları belirtilmektedir. Ayrıca Vandalların doğuda Azak Denizi'ne kadar ilerlediklerine dair bir kanıt bulunmamaktadır. Vandalların Roma topraklarına ilk akınları 401/402 yıllarında Orta Tuna bölgesine olmuştur. Daha sonra Karpatların batısında bulunmuşlardır.

³⁴ Abaev-Bailey, 1985: 801-803. Alanların Kafkasya'nın kuzeyindeki egemenlik alanı, Göç Dönemi'nden 14. yy'a kadar devam etmiştir. Yüzyıllar boyunca askeri gücünü değiştirmeden koruyabilmiştir. Bu ulusun etnik açıdan en dayanıklı ve askeri açıdan en profesyonel konargöçer boylardan oluştuğunu söyleyebiliriz.

³⁵ Arzhantseva, 2002: 443.

³⁶ Prokopios, 2014: 467. S. Zeteishvili ve V. A. Kuznetsov, 6. yy'da iki büyük Alan grubunun ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Batılı bir grup, Kuban'ın Bizans kontrolü altındaki Lazika ve Abhazy'a yakın kesimlerinde yaşamıştır. Bu

İber Krallığı'nın işgal edilmesinden sonra Sasaniler, Daryal Geçidi'nin³⁷ kontrolünü ele geçirmişlerdir. Daryal ve Derbent geçitleri, Kafkasya coğrafyasında stratejik açıdan iki esas noktayı temsil etmektedir. Sasaniler, geçitlerin kontrolünü ele geçirerek Kuzey Kafkasya'dan İberya ve Lazika'ya konargöçer savaşçıları toplama ve getirme avantajını kazanmışlardır. Böylece 5. ve 6. yy'larda Alan paralı askerleri, Sasanilerin yaptıkları savaşlarda sıkça görülen bir unsur haline gelmiştir. Alan birlikleri, çoğunlukla mızraklarla silahlanmış ağır zırhlı binicilerden ve hafif donanımlı atlı okçulardan oluşmaktadır. Manevra kabiliyeti yüksek ve cirit-kılıç kullanmakta usta olan atlılar, sahte geri çekilme ve kanat saldırıları yaparak savaşmışlardır. Atlıların yanı sıra Alanların evlerini korumak için piyade birlikleri mevcut olsa da süvariler her zaman ordunun temelini oluşturmuştur.³⁸

Lazika Savaşı sırasında Alanlar, 549/550 yıllarında Hippis Nehri civarında yapılan mücadeleye katılmışlardır. Bizans tarafından mağlup edilmelerine rağmen Alanların cesurca savaşmaları kaynaklarda geçmektedir. Bu savaşa katılımlarıyla ilgili birçok ayrıntı belirsiz kalsa da Prokopios, bir Alan savaşçısı hakkında ilginç bir hikâye anlatmaktadır: *"Büyük cesarete ve bedensel güce sahip bir adam her iki tarafa da hızlı bir şekilde hamle yapmayı ve ok atmayı iyi derecede biliyordu. Beklenmedik bir şekilde yaklaşan Romalıları duvarın girişindeki dar alanda uzun süre tek başına engelledi. Fakat Thomas'ın oğlu Ioannes, tek başına yanına yaklaşarak adamı mızrakla öldürmeyi başardı. Böylece Romalılar Lazoi'yi ele geçirdi."*³⁹ Prokopios'un anlatımındaki Alan savaşçısının cesareti ve usta okçuluğu gözden kaçmamalıdır ki birçok tarihi kaynaklarda, Alanların okçuluk becerilerine ilişkin ortak referansları görmek mümkündür.

Bizans ve Sasani ordularındaki Alan savaşçılarının sayısının kesin olarak belirlenmesi zordur. Ancak her iki tarafta da birkaç bin Alan savaşçısının görev aldığını, bozkırdaki sosyo-politik koşullar ve diğer faktörler göz önüne alındığında güçlerinin zaman zaman değiştiğini varsaymak yanlış olmayacaktır.

2. Hun Savaşçıları

Tarihi kaynaklar, Hunların Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlardan Azak Denizi'ne kadar uzanan geniş bir sahada yaşadıklarını göstermektedir.⁴⁰ Geç Antik Çağ'ın en önemli konargöçer topluluğu olan Hunlar, 4. ve 5. yy'lar göç döneminde boyların harekete geçmesinde baş aktör olmuşlardır. Hunlar, aslında Saragurlar, Akatzirler,⁴¹ Ultinzurlar, Tongurlar, Bitugurlar, Vurugund/Burugundlar, Bardorlar, Kutrigurlar, Utrigurlar, Sabirler ve diğerleri dâhil olmak üzere çok çeşitli topluluklardan oluşmuştur.⁴²

5. yy'da Attila'nın bayrağı altında Avrupa'yı kasıp kavuran Hun süvarileri, çeviklikleri ve hızlarıyla savaşlarda öne çıkmışlardır. Ammianus Marcellinus'un belirttiği gibi Hunlar neredeyse her şeyi at sırtında yapmışlardır.⁴³ Bizans düşmanlarının güçlü ve zayıf yönlerini anlatan Maurice, *Strategikon* adlı eserinde hileli ve ani saldırılarla galip gelmeyi tercih eden Hunları,

nedenle burası Bizans nüfusu altına girmiş ve sık sık Bizans'ın müttefiki olarak savaşmıştır. Bizans kaynakları, 558-572 yılları arasında Bizans ile tutarlı bir ittifak politikası izleyen Batı Alanların hükümdarı Sarozius'tan bahsetmektedir (Menander Protector, 1860: 374-384). Doğu Alanlar, Sasanilere bağımlı bir yer olan Kartli'ye giden Daryal Geçidi çevresine yerleşmiştir ve politikalarında Sasanilere yönelmiştir (Zeteishvili, 1976: 85; Kuznetsov, 1992: 155).

³⁷ Dar-i Alân Farsça'da "Alanların Kapısı" demektir.

³⁸ D. Nicolle, Alanların taktiksel ve savaş becerilerini överek öne çıkarmaktadır (Nicolle, 2011: 13).

³⁹ Prokopios, 2014: 479.

⁴⁰ Otto Maenchen-Helfen, Geç Antik Çağ kaynaklarına göre, Hun boylarının Kafkasya, Ten Nehri, Phasis ve 'en kuzeyden Hun ülkesinden' geldiğini belirtmektedir (Maenchen-Helfen, 1973: 101). Prokopios, Derbent Geçidi'nde binicilik için uygun, son derece iyi sulanan ovaların olduğunu ve atlar için geniş otlak düzlüklerin olduğuna dikkat çekerek Azak Denizi'ne kadar uzanan hemen hemen tüm Hun boylarının buraya yerleştiğini belirtmektedir (Prokopios, 2014: 22-23).

⁴¹ Akatzirler, Hun hükümdarı Attila'ya bağlı boylardan biridir.

⁴² Alasania, 2008: 24.

⁴³ "Nerdeyse atlarına yapışmışlar...Gece-gündüz atlarında yer-içerler ve hayvanın dar boynuna uzanarak birçok rüyanın eşlik edeceği şekilde derin uykuya dalarlar." (Ammianus Marcellinus XXXI-2)

becerikli savaşçılar ve yetenekli taktikçiler olarak tanımlamıştır.⁴⁴ Hun savaşçılarıyla ilgili Geç Antik Çağ tarihi alıntılarında bakıldığında kaynakların neredeyse hepsinin Hun taktiklerinin esnekliği ve binicilikteki becerileri konusunda hemfikir olduğu görülmektedir. Ammianus Marcellinus, Hunların hızlı hareket etmek için hafif donanıma sahip olduklarını ve hareketlerindeki olağanüstü hızlılığın savaşta ana avantajlarından biri olduğunu belirterek Hun askeri geleneği hakkında bilgiler sunmaktadır. H. Kennedy'nin göçebe paradoksu (nomad paradox)⁴⁵ olarak tanımladığı bir gerçek vardır ki konargöçerler savaşlarda üstün başarılar göstermişlerdir.

Hunların yalnızca at sırtında savaştıkları, piyade birliklerinin olmadığı ve kuşatma savaşı hakkında çok az şey bildikleri düşünülse de bazı Geç Antik Çağ kaynakları, Hunların büyük piyade kalkanları kullanarak atlarından inerek savaştıklarını anlatmaktadır. Hunlar atlarından indiklerinde okçu veya sıradan piyade olarak savaşabilmişlerdir. Statik Roma piyadelerinin Hun savaşçılarına pusuya düşürmesi ve mağlup ederek esir alması, Hunların bir kısmının yaya savaştığını göstermektedir.⁴⁶ Hunlar askeri harekâtlar sırasında özellikle de müstahkem şehirleri veya kaleleri kuşatırken piyade kullanmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca savaş sonrası elde edilen ganimetlerin at arabalarıyla taşınması esnasında piyade birliğine ihtiyaç olacağı da malumdur,⁴⁷ I. Justinianus'un savaşlarında Hun piyadelerinden bahsedilmektedir. Agathias, Bizans hizmetindeki Sabirlerin paralı ağır piyadelerini anlatmaktadır.⁴⁸

Geç Roma döneminde ağır piyade donanımının ana bileşenleri üç ana parçadan oluşmuştur: kılıç, kalkan ve fırlatma silahı (*kısa bir mızrak olan Veruta ve diğer mızrak türleri Martiobarbuli veya Plumbatae*). Maurice'nin *Strategikon* adlı eserinden görüleceği üzere aynı donanımlar, 6.-7. yy'larda Bizans piyade birliklerinde kullanılmıştır.⁴⁹ Bizans ordusu içerisindeki hafif piyade *peltast'lar*, antik piyade birliklerinden farklı olarak yakın temaslı göğüs göğüse mücadele edilen savaşlara katılmışlardır.⁵⁰ Alanların ve Hunların işlevsel olarak bu tür hafif piyade türüne yakın olduklarını söyleyebiliriz.

Tarihi kaynaklarda Hunların kuşatma savaşları hakkında çeşitli alıntılar bulunmaktadır: 441/442'deki Naissus Kuşatması sırasında kuleler, paravanlar, merdivenler ve koçbaşları kullanılmışlardır, fakat kuşatma savaşlarında birlik, büyük ölçüde Romalı esirlerden ve asker kaçaklarından oluşturulmuştur.⁵¹ C. Kelly, Romalı savaş esirlerinin Hun ordularında askeri mühendis olarak da kullanıldığını ileri sürmektedir.⁵² Başka kökenden gelen yetenekli mühendislerin bu şekilde kullanılması, dönemin kuşatma savaşının ortak bir özelliğidir.⁵³ N. Lenski, kuşatma savaşlarında Hunların Gotlardan çok daha tehlikeli ve becerikli olduklarını belirtmekle birlikte onların şehirlerin işgalini gerçekleştirdikten sonra hayatta kalan insanları köle olarak kullandıklarını veya altın karşılığında satarak faydalandıklarını ileri sürmektedir.⁵⁴ Bu ifadeler, 4. ve 5. yy'larda Romalılar ve Cermenlerle savaşan, dönemin kuşatma savaşını benimseyen Attila'nın bayrağı altındaki Hunlar hakkındadır. Kuzey Kafkasya'ya yerleşen ve Lazika Savaşı'na katılan Sabirlerin ve Onogurların bölgeye yeni geldikleri halde Bizans ve Sasani kuşatma savaşını kısa sürede öğrenip esirleri kuşatmada kullanmaları dikkate değerdir.

⁴⁴ *Strategikon*, 2010: 116: Konargöçer topluluklar sıcağa, soğuğa ve birçok ihtiyaçlarının yokluğuna dayanmışlardır.

⁴⁵ Kennedy, 2003: 16-17.

⁴⁶ Nicolle, 2011: 13.

⁴⁷ Hunlar savaşırken çok hızlı hareket etmişlerdir, fakat baskın sonrası ganimetlerini taşıdıkları at arabaları onları yavaşlatmıştır (Nicolle, 2011: 13-14).

⁴⁸ Agathias, 1975: 87.

⁴⁹ MacDowall, 1995: 11.

⁵⁰ Birkenmeier, 2002: 61, 65-66, 73, 86, 132, 163, 216.

⁵¹ Elton, 2014: 127.

⁵² Kelly, 2014: 205.

⁵³ Purton, 2009: 11. Kaynaklar, 451'de Galya'daki Roma şehirlerinin kuşatılması sırasında Attila'nın ordusunda kuşatma mühendislerinin varlığını haber vermektedir. Bu mühendislerin Hun kökenli olmadıkları, Romalı esirler ve asker kaçakları oldukları düşünülmektedir (Maenchen-Helfen, 1973: 201).

⁵⁴ Lenski, 2014: 232-233.

Hun topluluklarından biri olan Sabirler, Lazika Savaşı'na katılmışlar, Bizans ve Sasani ordularında görev yapmışlardır.⁵⁵ 6. yy Bizans tarihçisi Agathias, Sabirlerin çok büyük ve kalabalık bir topluluk olduğunu belirtmektedir. Bizanslılar, onların savaşçı karakterlerine, askeri becerilerine değer vermişler ve çoğu zaman onları müttefik veya paralı asker olarak ordularına katmaya çalışmışlardır. Sasaniler de Sabirlerden paralı asker olarak savaşlarda yararlanmışlardır.⁵⁶ Prokopios, Lazika Savaşı'ndan önce Lazika'yı işgal eden başka bir Hun boyu olan Onogurlardan da bahsetmektedir. Onların varlığı, Onoguris Kalesi⁵⁷ adı dâhil olmak üzere toponimiye yansımıştır.

Sabirler ve Onogurlar, Kafkas dağları etrafına Alanlara yakın bir yere yerleşmişler ve dağ geçitlerinden Lazika, İberya, Albanya'ya girmeyi başarmışlardır. 6. yy'da Sasaniler, Kafkasya'daki Daryal ve Derbent geçitlerini kontrol etme avantajına sahip oldukları için Bizanslılarla yaptıkları İberya ve Lazika savaşları sırasında çok sayıda Hun savaşçısını ordularında kullanma avantajını yakalamışlardır. Bizanslılar ve Laziler için stratejik geçitler üzerindeki kontrol eksikliği, savaştaki mücadelelerini önemli ölçüde sınırlandırmış ve konargöçer paralı savaşçılardan istenilen düzeyde yararlanamamalarına neden olmuştur. Her ne kadar Kafkasya dağının batı kısmındaki küçük geçitlere hâkim olsalar da menzil çok uzun olduğu için savaşçı aktarımı sağlayamamışlardır. Lazika Savaşı'nda Alan ve Hun savaşçıları düzenli olarak Sasani kuvvetleri arasında yer almışlar, Bizans ve Laziler arasında ise nadiren anılmışlardır. Prokopios, Daryal ve Derbent geçitlerinin önemine ve Bizans'ın konargöçerler arasından asker toplama mücadelesine tanıklık etmiş, savaşçıların geçitlerden geçtikleri takdirde 8-9 km sonra İberya sınırına ulaştıklarını belirtmiştir. Fakat bu savaşçıların başka geçitleri kullanması sarp ve dik yolları aşması anlamına gelmiştir ki bir tek at ile bunu başarmaları mümkün olmamıştır.⁵⁸

Lazika Savaşı sırasında Sabirlerin kuşatma savaşlarına dair kaynaklarda ilginç bilgiler bulunmaktadır. Kuşatma savaşı bilgisine ve yeteneğine sahip olan Sabirler, 550/551'deki Petra Kuşatması, 551'deki Archaipolis (Nokalakevi) Kuşatması ve 556/557'deki Misimianların İsyanı da dâhil olmak üzere birçok büyük çatışmada yer almışlardır. Prokopios, *Sabeiroi* olarak adlandırılan Hunların Petra ve Archaipolis kuşatma savaşlarında alışagelmiş biçimde değil de kendilerine has olan doğaçlama bir yöntemle savaştıklarını anlatmaktadır.⁵⁹ Sabir süvarilerinin kaleleri abluka altına alması, ikmal hatlarını kesmesi ve düşman topraklarına baskınlar düzenlemesi kayıtlarda yerini almıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki Sabirler, kaleleri ve müstahkem şehirleri başarılı bir şekilde kuşatarak ele geçirilmesine olanak tanıyan yeniliklere açık, istekli ve yetenekli safkan savaşçılardır.⁶⁰

Bizans ve Sasani ordularındaki Hun savaşçılarının sayısı, Lazika Savaşı sırasında değişkenlik göstermiştir. Savaşın çeşitli aşamalarında mücadelelere 5.000 ile 12.000 Hun savaşçının katıldığını söyleyebiliriz. Lazika Savaşı'nın sonraki aşamasında (556-557 yılları) Sasani ordusunda yaklaşık 5.000 Hun savaşçının, Bizans hizmetinde ise yaklaşık 2.000 Hun savaşçının

⁵⁵ Sabirler, Hun milletidir ve Kafkas dağlarında yaşamışlardır. Çok sayıda boylardan oluştuğu için birçok boy beyi arasında bölünmüş durumda kalmıştır (Prokopios, 2014: 484).

⁵⁶ Sabirler, her zaman yabancı topraklara baskın yapmaya istekli olmuşlardır. Ganimetin cazibesi ve yağmalama isteği şaşırtıcı bir hızla taraf değiştirmeleri için yeterli olmuş, kâh bir halk için kâh başka bir halk için savaşmışlardır. Çok kısa süreler içinde taraf değiştirip Bizans-Sasani, Sasani-Bizans döngüsünde dolaşip yardım etmişlerdir (Agathias, 1975: 115).

⁵⁷ Bu yer ismi, Hunların "Onogur" adı verilen bir kolu ile Kolhisler arasında karşılaşmanın sonucu olarak doğmuştur. Bu mücadele sonunda Onogurlar galip gelmiştir ve sonraki zamanlarda yerel halk o noktaya "Onoguris" adını vererek zaferi anmışlardır (Agathias, 1975: 72).

⁵⁸ "Şimdi Hunlar geçitlerden Sasani ve Romaluların topraklarına geçerse atlarıyla birlikte yoldan sapmadan, sarp yerlere rastlamadan 50 stadion sonra İberya sınırına geçiyorlar. Ancak başka bir geçitten geçerse hedeflerine büyük zorluklarda güçlü sarp ve dik yollardan geçerek ulaşırlar ve artık aynı atları kullanamazlar." (Prokopios, 2014: 23).

⁵⁹ Prokopios, 2014: 485, 492.

⁶⁰ Sabirlerin askeri güçleri ve silahları noktasında ayrıntılı bilgi için bkz. Karatay, 2010: 99-116.

olduğu tahmin edilmektedir.⁶¹ Hun paralı askerlerin savaşa katılımının 6. yy'ın ortalarında doruğa çıktığı düşünülmektedir. Nitekim Sasani Komutanı Mihr Mihroe'nin Bizanslılara karşı mücadelesinde yaklaşık 12.000 Hun savaşçısı kullandığı bilinmektedir. Ancak ordu içerisinde yüksek sayıda Hun savaşçısının varlığı ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Prokopios'a göre, Sasani komutanları ordu içerisindeki paralı savaşçıların emirlere uyma konusunda isteksiz olabileceğinden ve orduya korkunç zararlar verebileceğinden endişe etmişlerdir.⁶² Komutan Mihr Mihroe, konargöçerler arasında itaat ve disiplini sağlamak adına önemler almıştır. Ordusunda bulunan 12.000 savaşçıdan 4.000'ini ordu içerisinde tutmuş, diğer 8.000 savaşçıyı ise uygun şekilde ödüllendirerek yurtlarına geri göndermiştir.⁶³ Mihr Mihroe'nin aldığı tedbirler göstermektedir ki Hunlardan oluşan paralı savaşçılar, düşmana oldukça zarar veren etkili bir güç olabileceği gibi suistimal durumunda içerisinde bulunduğu orduyu da dağıtma yeteneğine sahiptir.

Sonuç

3. ve 6. yy'lar arasında ve sonrasında Avrasya bozkırlarındaki konargöçer topluluklar, Roma ve Sasani imparatorluklarının sınır bölgelerindeki savaşlara aktif olarak katılmışlardır. İki büyük gücün Kafkasya'da stratejik noktalara, geçitlere hâkim olma ve ordularındaki insan gücü sıkıntısını çözme isteği, bölgenin yerel güçleriyle ittifak kurma yarışına girmelerine neden olmuştur. Bizans ve Sasani imparatorluklarının merkezinin Kafkasya coğrafyasına uzak olması sebebiyle Lazika Savaşı'nın kaderini bir nevi yerel güçler belirlemiştir. Bizanslılar, Sasaniler ve Lazilerin yanı sıra Avrasya'nın bozkırlarından gelen Alanlar ve Hunlar savaşın diğer katılımcıları olmuşlardır.

Alanların ve Hunların sahip olduğu konargöçer yaşam tarzı, savaşta iyi yönetimi ve gelişmiş askeri sistemi beraberinde getirmiştir. Bozkırda yaşamak, avlanmak, her gün okçuluk ve bincilik eğitimi almak potansiyel savaş ruhunu geliştirmiştir. Sayıları az olsa da karşılaştıkları birçok yerleşik toplumdan daha iyi askeri potansiyel taşıdıkları kesindir. Bölgenin sakinleri olan Alanlar ve Hunlar ciddi bir askeri güce sahip olduklarından iki büyük imparatorluk onlarla ittifak kurmaya çalışmışlardır. Alan ve Hun savaşçıları, Bizans ve Sasani ordularını ağırlıklı olarak süvarilerle desteklemiş olsa da piyadeler de etkin rol oynamıştır. Bu savaşçılar, girdikleri imparatorlukların ordularında kritik bir unsur olarak hizmet etmişlerdir.

Alan ve Hun savaşçıları kendilerine has karakteristik özellikleri, savaş taktikleri ve donanımlarıyla savaşın vazgeçilmez unsuru olmuşlardır. Savaşlarda gösterdikleri üstün başarıları hayranlık uyandırmıştır ki dönemin kaynaklarında Türk savaşçıları ve savaş taktikleriyle ilgili ifadeler karşımıza çıkmaktadır.

I. Justinianus, Lazika'nın tamamen işgali sonucunda ortaya çıkabilecek Sasani zaferinin endişe verici sonuçlarını kavramıştır. Bu savaşın kaybedilmesi durumunda Sasanilerin Karadeniz'de hâkimiyet kurarak Bizans'ın kalbine sızabilecekleri açıktır. 540-550 yıllarında yapılan mücadelelerle Bizanslılar, Sasanileri Lazika'nın önemli şehirleri olan Petra ve Phasis'ten çıkarmayı başararak Karadeniz'e inmelerini önlemişlerdir.

KAYNAKÇA

Agathias (1975), *The Histories*, tr. J. D. Frendo, Berlin: Walter de Gruyter & Co.

Ammianus Marcellinus (1986), *Ammianus Marcellinus*, V. III, tr. John C. Rolfe, Cambridge: Harvard University Press.

⁶¹ Agathias, 1975: 87, 115. 530 yılında Ermenistan'ın işgali sırasında Sasani ordusunda yaklaşık 3.000 Sabir savaşçısının varlığı söz konusudur (Prokopios, 2014: 37).

⁶² Prokopios, 2014: 490-491.

⁶³ Khoperia, 2021: 116-117.

Ioanne Gotthilf Strittero (1872), *Memoriae Popvlorvm, Olim Ad Danvbivm, Pontvm Evxinvm, Palvdem Maeotidem, Cavcasvm, Mare Caspivm, Et Inde Magis Ad Septemtriones Incolentivm, E Scriptoribvs Historiae Byzantinae*, Tomvs IV., MDCCLXXIX, Petropoli.

Menander Protector (1860), *Menandr, Prodolzhenie istorii Agaf'evoi*, St. Petersburg.

Prokopios (2014), *The Wars of Justinian*. tr. H. B. Dewing, Revised and Modernized, with an Introduction and Notes, by A. Kaldellis, Indianapolis & Cambridge: Hackett Publishing Company.

Strategikon (2010), *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy*, tr. George T. Dennis. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Abaev, V. I. – Bailey, H. W. (1985), "Alans", *Encyclopædia Iranica*, I/8, 801-803

Alasania, G. (2008), *Georgians and Pre-Islamic Turks*, Tbilisi: Sakartvelos Matsne.

Aleman, A. (2000), "Sources on the Alans: A Critical Compilation", *Handbook of Oriental Studies, Uralic & Central Asians Studies, Section 8, V. 5*, Leiden: Brill.

Arzhantseva, I. (2002), "Alans: Between Byzantium and Khazaria", *In Center-Region-Periphery: Medieval Europe Basel 2002, V. 1*, eds. Guido Helmig, Barbara Scholkmann, Matthias Untermann, 441-45.

Birkenmeier, J. W. (2002), *The Development of the Komnenian Army: 1081-1180*, Leiden: Brill.

Braund, D. (1994), *Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia 550 BC-AD 562*, Oxford: Clarendon Press Oxford.

Bury, J. B. (2015), "Chapter IX-The Lazic War (549-556 A. D.)", *A History of the Later Roman Empire From Arcadius to Irene (395 A. D. to 800 A. D)*, V. I, Cambridge: Cambridge University Press, 441-468.

Cihan, C. (2015), "Türk-Sasani Askerî İttifakları ve Sasani Ordusunda Türkler", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 32, 89-107.

Cunliffe, B. (2001), *The Oxford Illustrated History of Prehistoric Europe*, Oxford, New York: Oxford University Press.

Davies, N. (2011), *Avrupa Tarihi*, çev. B. Çığman, E. Topçugil, K. Emiroğlu, S. Kaya, Ankara: İmge Kitabevi.

Dmitriev, V. A. (2017), "The Sasanian Navy revisited: An unwritten chapter in Iran's military history", *International Journal of Maritime History, Volume 29, Issue 4*, 727-737.

Drevnosti yuzhnoj Rossii, (1899), *Grecheskie i latinskie nadpisi, najdennye v yuzhnoj Rossii v 1895-1898 godakh s ob'yasneniyami akad. V. V. Latysheva*, in: *Materialy po arkheologii Rossii*, nr 23, St. Peterburg.

Dubrovskaya, D. (2011), "Alans: The Missing Link between the Orient and the Occident during the Genghisid Era", *Current Advances in Caucasion Studies*, 21-23 January 2010 Macerata-Italy.

Elton, H. (2014), "Military Developments in the Fifth Century", *The Cambridge Companion to the Age of Attila*, ed. Michael Maas, Cambridge: Cambridge University Press, 125-139.

Evans, J. A. S. (1996), *The Age of Justinian: The Circumstances of Imperial Power*, London, New York: Routledge.

Gabuyev, T. A., (1999). *Ранняя История Алан (по данным письменных источников)*, Vladikavkaz.

- Greatrex, G. (2005), "Byzantium and the East in the Sixth Century", *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. Michael Maas, Cambridge: Cambridge University Press, 477-509.
- Greatrex, G. – Lieu, S. N. C. (2007), *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars Part II AD 363-630: A Narrative Sourcebook*, London: Routledge.
- Heather, P. (2018), *Rome Resurgent: War and Empire in the Age of Justinian*, New York: Oxford University Press.
- Howard-Johnston, J. (2012), "Late Sasanian Army", *Late Antiquity: Eastern Perspectives*, eds. T. Bernheimer, A. Silverstein, Cambridge: Gibb Memorial Trust, 87-127.
- Intagliata, E. E. – Naskidashvili, D. (2017), "Migration, Minorities & Regional Identities Forgotten Borderlands: Guria and Adjara Survey Project", *Heritage Turkey*, V. 7, 15-16.
- Karatay, O. (2010), "Suvarlar: Doğu Avrupa'nın Esrarengiz Kavmi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 10, S. 1, 99-116.
- Kazanskii, M. M. – Mastykova, A. V. (2003), "The Alans on the Dniepr During the Great Migration Period Marcianus's Evidence and Archeological Data", *Anthropology & Archeology of Eurasia*, vol. 41, no. 4 (Spring 2002), 22-34.
- Kelly, C. (2014), "Neither Conquest Nor Settlement: Attila's Empire and Its Impact", *The Cambridge Companion to the Age of Attila*, ed. Michael Maas, Cambridge: Cambridge University Press, 193-208.
- Kennedy, H. (2003), *Mongols, Huns and Vikings: Nomads at War*, London: Cassell.
- Khoperia, N. (2021), "The Nomads between the Empires: The Huns and Alans during the Lazic War (6th century)", *KADMOS*, 13, Tbilisi: Ilia State University Press, 96-118.
- _____ (2022), "The Daylamite Involvement in the Lazic War (541-562)", *Istoria i Świat*, nr 11, 165-172.
- Kuznetsov, V. A. (1992), *Очерки истории алан*, Vladikavkaz.
- Lenski, N. (2014), "Captivity among the Barbarians and Its Impact on the Fate of the Roman Empire", *The Cambridge Companion to the Age of Attila*, ed. Michael Maas, Cambridge: Cambridge University Press, 230-246.
- Maenchen-Helfen, J. O. (1973), *The World of the Huns Studies in Their History and Culture*, ed. Max Knight, Los Angeles: University of California Press.
- MacDowall, S. (1994), *Late Roman Infantrymen 236-565 A.D.*, London: Osprey.
- Nicolle, D. (2011), *European Medieval Tactics (1): The Fall and Rise of Cavalry, 450-1260*, Illustrated by Adam Hook, Oxford: Osprey.
- Purton, P. (2009), *A History of the Early Medieval Siege, c. 450-1200*, Woodbridge, Rochester, New York: Boydell Press.
- Romer, F. E. (1998), *Pomponius Mela's Description of the World*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Zehiroğlu, A. M. (2000), *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Zeteishvili, S. (1976), "Svedeniya ob alanakh v 'Khronografii' Feofana", *Drevneishie gosudarstva na territorii SSSR*, Moscow, 81-86.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Lazika_Sava%C5%9F%C4%B1 (12.06.2024)